

Prof. dr hab. Joanna Goszczyńska

Instytut Sławistyki PAN

RECENZJA DOROBKU DR HAB. JOANNY CZAPLIŃSKIEJ, PROFESOR
UNIwersytetu Opolskiego

W POSTĘPOWANIU O NADANIE TYTUŁU PROFESORA

Dr hab. Joanna Czaplińska, prof. UO należy do wąskiego grona polskich bohemistów o niekwestionowanej pozycji zarówno na forum krajowej, jak i międzynarodowej bohemistyki. Ma w swoim dorobku około 80 publikacji, z których *gros* stanowią artykuły w tomach zbiorowych, wydawanych w Polsce i w Czechach, nierzadko będących pokłosiem ważnych dla sławistycznego środowiska międzynarodowych konferencji naukowych, jak na przykład cykliczne międzynarodowe literaturoznawcze kongresy bohemistyczne w Pradze, organizowane przez Instytut Literatury Czeskiej Akademii Nauk. Część artykułów ukazała się na łamach krajowych czasopism, jak np. „Slavica Stettinensia” „Bohemistyka”, „Pamiętnik Słowiański”, ale też nierzadko ukazywały się w ważnych dla dyscypliny czasopismach zagranicznych o międzynarodowym zasięgu, jak „Česká literatura”. Dr hab. Joanna Czaplińska jest też autorką 3 monografii naukowych: *Dziedzictwo robota. Współczesna czeska fantastyka naukowa*, 2001, *Tożsamość banity. Problematyka autoidentyfikacji w młodej czeskiej prozie emigracyjnej po 1968 r.*, 2006, *Přidaná hodnota exilu. Úvahy o české exilové literatuře po roku 1968.*, 2014. Jeśli dodać do tego zredagowanie kilku tomów zbiorowych, to należy przyznać, że jest to dorobek naukowy znaczący, odzwierciedlający krystalizujące się kręgi zainteresowań badawczych. Trzeba dodać, że Pretendentka do tytułu naukowego profesora brała też udział w licznych konferencjach naukowych, w kraju i zagranicą – w sumie prawie pięćdziesięciu – co świadczy o Jej dużej aktywności naukowej.

Po początkowym zainteresowaniu czeską fantastyką naukową lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX-ego wieku, które zaowocowało rozprawą doktorską a następnie przygotowaną na jej podstawie monografią *Dziedzictwo robota. Współczesna czeska fantastyka naukowa*, Szczecin 2001, dr hab. Joanna Czaplińska skierowała swoje pasje badawcze w stronę czeskiej literatury emigracyjnej i pozostała im wierna przez następne lata. Podjęła tym samym temat trudny, peryferyjny w badaniach rodzimej, czeskiej bohemistyki. Optyka badaczki z zewnątrz, nie obciążonej uwikłaniami w rodzime dyskursy stworzyła szansę na opracowanie tematu w sposób nowatorski, nierzadko odmienny od stereotypowego spojrzenia badaczy czeskich. Pierwszym rezultatem tych badań była monografia habilitacyjna *Tożsamość banity. Problematyka autoidentyfikacji w młodej czeskiej prozie emigracyjnej po roku 1968*, Szczecin 2006. Warto podkreślić, że ważne dla rozpoznania Autorki i ostatecznych wniosków było przyjęcie określonej perspektywy badawczej, podporządkowanej problematyce tożsamościowej.

Czeska proza emigracyjna pozostała w kręgu zainteresowań dr hab. Joanny Czaplińskiej również po uzyskaniu przez nią stopnia doktora habilitowanego. Rezultatem badań nad tego typu literaturą, głównie prozą, będących w pewnym stopniu powrotami do wcześniejszych interpretacji, jednakże modyfikowanymi i uzupełnianymi a także - jak pisze Autorka w Autoreferacie - „dostosowanymi do odbiorcy czeskiego z uwzględnieniem jego znajomości realiów i powojennej historii Czechosłowacji” jest monografia w języku czeskim *Přidaná hodnota exilu. Úvahy o české exilové literatuře po roce 1968*, Praha-České Budějovice, 2014. Książka przedłożona została jako pierwsze osiągnięcie naukowe po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego, obok cyklu artykułów zaproponowanych jako drugie osiągnięcie, co ma stanowić podstawę wniosku profesorskiego. Przyznając, że jest to propozycja dosyć nietypowa i trochę mi zabrakło jej uzasadnienia. Zwłaszcza, że zarówno w książce, jak w cyklu artykułów pojawia się refleksja dotycząca twórczości tych samych pisarzy (np. Milana Kundery, Lubomíra Martíňka, Jana Nováka).

Na książkę składa się 15 tekstów, różnego charakteru. Część z nich przynosi spojrzenie Autorki na kwestie szczegółowe, koncentrujące się na sondowaniu tego, co stanowi o specyfice twórczości takich pisarzy jak np. Jan Křesadlo, Lubomír Martínek, Jan Pelec, Iva Pekárková i oczywiście Milan Kundera. W innych refleksja skupia się na wybranym problemie (np. metafory roku 1968, alegorii, groteski, terapii czasem czy rozrachunku z totalitaryzmem). Osobne miejsce zajmują teksty o charakterze przekrojowym, podejmujące kwestie poetyki literatury emigracyjnej, problematykę czasu i przestrzeni, problem recepcji literatury emigracyjnej w paryskiej „Kulturze”.

Intencję książki zdradza już sam jej tytuł *Přidaná hodnota exilu...*, wykorzystujący modne dziś określenie („wartość dodana”), ale zawierający zarazem wyraźną sugestię potrzeby dowartościowania i dookreślenia literatury emigracyjnej. Jak pisze we wstępie Autorka, odwołując się do języka ekonomii: „Přidanou hodnotu tvorby, která v exilu a emigraci vznikala a vzniká, chápu proto nejen podle ekonomické definice jako rozdíl mezi čistým ziskem a náklady, tj, konečný kladný finanční výsledek jisté činnosti, ale i jako bilanci zisků a ztrát „mezidomovců”, umělců, kteří ve své tvorbě těžili ze zkušenosti získávání nové identity, z konfrontace „starého” a „nového” domova a ze samotného přechodu do jiné kulturní sféry” (s.11).

W tym duchu prowadzi dr hab. Joanna Czaplińska swoje analizy, dostrzegając przy tym zróżnicowanie literatury emigracyjnej, odmienne doświadczenia pisarzy emigrantów i odmienne motywacje ich decyzji odejścia od tworzenia w macierzystym języku, bądź też pozostania przy nim. Cenny jest w tym kontekście wstępny rozdział *Je exilová literatura jiná? Pokus o poetiku*, który wykracza poza problem zarysowany w tytule przynosząc sporą dawkę informacji i otwierając problematykę, do której Autorka powracać będzie w kolejnych rozdziałach. Nie ulega wątpliwości, że książka jest wartościową pozycją, pisaną z pasją a jej Autorka legitymuje się bardzo dobrym rozeznanieniem w czeskiej literaturze emigracyjnej.

Obok wspomnianej monografii nawiązującej do wcześniejszej polskiej pozycji *Tożsamość banity* dr hab. Joanna Czaplińska opublikowała 14 artykułów (które, przypomnę, przedstawia jako cykl będący drugim osiągnięciem naukowym po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego). Cykl ten poświęcony jest także pisarzom emigracyjnym. Tym razem jednak Autorka nie ogranicza się w swoich refleksjach tylko do kręgu pisarzy czeskich, ale kieruje swoją uwagę również w stronę pisarzy polskich i słowackich. To, co ich łączy, to zmiana języka twórczości spowodowana pobytem na emigracji. Obok Milana Kundery, Věry Linhartovej, Libuшы Moníkovej, Jana Nováka, pojawia się Piotr Rawicz i Ewa Stachniak oraz dwie pisarki słowackie Irena Brežna i Zdenka Beckerová. Joanna Czaplińska mierzy się z niezwykle ważną kwestią tożsamości pisarzy funkcjonujących w obszarach innych kultur, tropi i analizuje przyjęte przez nich strategie. Pomimo to, że teksty te ukazywały się na przestrzeni ponad 10 lat (2007-2018), widać w nich pewną spójność, wyraźną linię, jaką Autorka podąża, jak też powroty do poruszanych już kwestii i szersze ich naświetlanie. Aczkolwiek trzeba przyznać, że niektóre refleksje powtarzają się ze zbyt dużą częstotliwością, chociaż z drugiej strony niewątpliwie zapadną przez to mocniej w pamięć czytelnika.

Już w pierwszym z artykułów *Změna prostoru, změna jazyka. – otázka jazykové konverze exilových spisovatelů* pojawia się deklaracja o charakterze metodologicznym, swoiste *credo*, któremu pozostanie Autorka wierna w całym cyklu: „Zavádím pojem ‘konverze’, jelikož se domnívám, že právě tento termín nejlépe vystihuje zkoumaný jev, protože za rozhodnutím vzdát se mateřštiny určité stály komplikovaně psychické pochody, jejichž zdroj může i pro samotného spisovatele zůstat neuvědomělý. Změna jazyka není totiž používáním odlišné stylistiky a třeba i způsobu výstavby věty, ale je změnou celého systému vidění světa. Změna jazyka je také změnou tradice, do níž je řeč vepsána” (s.254).

W cyklu tym za ciekawy poznawczo uważam między innymi artykuł *Wokół dwujęzyczności czeskich pisarzy emigracyjnych. Literatura jako transgresja*, będący nie tylko refleksją nad przynależnością do literatury czeskiej twórczości Milana Kundery, Jana Nováka i Libuшы Moníkovej, ale też, jak sama Autorka

przyznaje, rewizją jej wcześniejszych poglądów. W sporze o tożsamość pisarzy i ich przynależność do określonej literatury proponuje rozwiązanie polubowne, odwołując się do wykresu, w którym na jednej osi znajdowałaby się szeroko rozumiana ojczysta tradycja narodowa a na drugiej tradycja drugiego narodu: „Utwory powstałe w drugim języku znajdowałyby się więc nie na jednej osi, wpisując się w tradycję któregoś z narodów, ale na ich wypadkowej, w przestrzeni nieprzynależącej do żadnej z osi. Wkraczający w ową przestrzeń pisarze, poruszający się w więcej niż jednej tradycji, mają okazję do łamania konwencji, wnoszenia nowych punktów widzenia, demityzacji. Dotychczasowy mikroskop, pod którym oglądali swój naród, zmienia się w teleskop, który pozwala na spojrzenie bardziej zdystansowane, ale i skondensowane”.

W innych artykułach z tego cyklu znajduje się też wyodrębnienie i opisanie strategii pisarzy porzucających rodzimy język na rzecz tworzenia w języku „drugim/innym”, co interesuje Autorkę bardziej (jak sama przyznaje) niż motywy, którymi się kierowali. Wyróżnia się wśród nich syntetyzującym spojrzeniem i szerokim zapleczem faktograficznym artykuł *Strategie konwersji językowej – przypadki polskie, czeskie i słowackie*.

Nieco inny typ refleksji przynosi ostatni artykuł, zamykający (na tę chwilę) cykl, z roku 2018, wyrastający z inspiracji metodologią Pascale Cassanovy, w którym dr hab. Joanna Czaplińska koncentruje się na odbiorcy, zderzając zarazem perspektywy pisarza krajowego, Michala Viewegha i pisarki emigracyjnej Libuшы Moníkovej (*Odbiorca ma znaczenie, czyli jak snuć opowieść o historii powojennej Czechosłowacji*). Konfrontację tę traktuje jako modelową, dającą się zastosować do zestawień również innych autorów (np. żyjącej w Czechach Haliny Pawlovskiej i mieszkającej w Austrii Zdenki Beckerovej).

Zgodnie z duchem czasu dr hab. Joanna Czaplińska włączyła się też w swoich badaniach w dyskurs feministyczny a także powracała do literatury science fiction, która stała u początków jej drogi naukowej. Ma również w swoim dorobku wiele tekstów, które sama oznaczyła jako *varia*, dotyczących różnorodnych problemów od analizy zawartości kalendarzy z początku XX-ego wieku, poprzez spojrzenie

na czeskie mistyfikacje, będące „specjalnością” czeskiej kultury, refleksje na temat literatury drugiego obiegu, dramatów Vaclava Havla, prozy Bohumila Hrabala, po refleksje dotyczące najnowszych osiągnięć czeskiej prozy. Potwierdza to jej bardzo dobre rozeznanie w wielu obszarach czeskiej literatury, na co zresztą w mniejszym lub większym stopniu „skazani” są wszyscy bohemiści. Jednak nie wszyscy bohemiści są tak rozpoznawalni w czeskim środowisku naukowym i zapraszani do współpracy. Dr hab. Joanna Czaplińska, która *notabene* legitymuje się świetną znajomością języka czeskiego, była członkinią zespołu badawczego realizującego projekt *Rozumíme si navzájem?* a także międzynarodowego zespołu badawczego realizującego projekt *Jazyky reprezentace*. W ramach tego projektu ukazała się monografia Autorki *Přidaná hodnota exilu...* podana jako pierwsze osiągnięcie a także dwa tomy zbiorowe *Jazyky reprezentace*, zawierających również przygotowane przez nią rozdziały.

Nie wyczerpuje to aktywności dr hab. Joanny Czaplińskiej na gruncie czeskim. Jest też członkinią rady naukowej czasopisma „Česká literatura”, czasopisma „TaHy” a także słowackiego czasopisma „Liticon”. Recenzuje wnioski grantowe składane w Agencji Grantowej Republiki Czeskiej, pełniła i pełni funkcje eksperta w ocenie czeskich jednostek badawczych, brała udział w charakterze Recenzentki w przewodach doktorskich, postępowaniach habilitacyjnych a ostatnio w procedurze profesorskiej. Jest członkinią Stałej Rady Naukowej Studiów Doktoranckich w zakresie „Literaturoznawstwo – teoria i historia literatur narodowych” na Uniwersytecie Ostrawskim a także na Uniwersytecie Palackiego w Ołomuńcu. Przygotowuje też liczne recenzje wydawnicze monografii i artykułów w czeskich czasopismach naukowych.

Pozwoliłam sobie na bardziej szczegółowe zaprezentowanie aktywności dr hab. Joanny Czaplińskiej w czeskim środowisku naukowym, potwierdzające Jej wysoką w nim pozycję. Jeśli dodać do tego aktywności w polskim środowisku, zarówno na polu recenzenckim, translatorskim, jak i na gruncie popularyzowania nauki to są one zróżnicowane i budzą uznanie.

Zdecydowanie pozytywnie należy też ocenić dorobek dydaktyczny dr hab. Joanny Czaplińskiej. Związana z dwoma uniwersytetami, opolskim i szczecińskim prowadziła zróżnicowane zajęcia na trzech stopniach kształcenia, wypromowała 30 licencjatów, ponad 20 magistrów i jednego doktora. Wygłaszała też wykłady w Czechach w ramach programu Erasmus i Erasmus+. Uczestniczyła w 10 przewodach doktorskich, 15 postępowaniach habilitacyjnych (w charakterze recenzenta, członka komisji i sekretarza komisji) i jednej procedurze profesorskiej (w Czechach). Obecnie prowadzi 2 otwarte przewody doktorskie.

Podsumowując: dr hab. Joanna Czaplińska przedstawiła do oceny dorobek o wyrazistej linii zainteresowań, w którym dominuje problematyka czeskiej literatury emigracyjnej rozpatrywana nierzadko w kontekście tożsamościowym. Aktywnie uczestniczy w życiu naukowym, zarówno w środowisku naukowym polskim, jak i czeskim. Prezentuje się także jako dojrzały dydaktyk.

Po zapoznaniu się z dorobkiem naukowym dr hab. Joanny Czaplińskiej oraz jej działalnością na polu dydaktycznym, organizacyjnym oraz popularyzującym naukę wnoszę o dopuszczenie Jej do dalszych etapów postępowania o nadanie tytułu profesora.

Warszawa 8 V 2018

Joanna Gornayńska